

*Зеліковська О. О.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземних мов математичних факультетів  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

## МІЖКУЛЬТУРНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

**Анотація.** У статті проаналізовано лінгвокультурну інтерференцію, яка виникає у процесі міжкультурної комунікації. Результати вивчення цього явища автор подає на підставі аналізу опитування студентів різного рівня володіння іноземною мовою, а також представляє зіставний аналіз особливостей вербальної англійської та української комунікативної поведінки і невербальної поведінки представників інших лінгвокультур. У статті подано рекомендації щодо запобігання типових комунікативних помилок під час іншомовного спілкування.

**Ключові слова:** лінгвокультурна інтерференція, національні стилі комунікації, комунікативна поведінка, комунікативні невдачі, проксемна поведінка, міжкультурна комунікація, міжкультурна комунікативна компетенція.

**Постановка проблеми.** Ефективна міжнародна взаємодія, яка охоплює усі сфери життя, можлива лише за умови успішного міжкультурного діалогу. Специфіка міжкультурної комунікації пов'язана з тим, що вона здійснюється, як правило, в умовах відмінних національно-культурних стереотипів мислення та поведінки, а також ускладнюється інтерферентним впливом мовних, мовленнєвих та лінгвокультурних особливостей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Уперше термін «інтерференція» було вжито для опису взаємодії, взаємовпливу в точних науках. Учені Празького лінгвістичного гуртка використали цей термін у мовознавстві з метою означення процесу відхилення від усталених норм мови. За визначенням У. Вайнрайха, інтерференція – це взаємодія мовних систем в умовах двомовності, що виникає або під час мовних контактів, або під час індивідуального освоєння нерідної мови; відображається у відхиленнях від норми і системи другої мови під впливом рідної [2].

У вітчизняній та зарубіжній літературі приділено багато уваги дослідженню різних видів лінгвістичної інтерференції: фонетичної, граматичної, лексичної. Явище інтерференції, як і культурної конотації, властиве всім рівням мови (С. Верещакін, Ю. Захарова, А. Карлінський, Л. Ковиліна, О. Садова та ін.).

Лінгвокультурна інтерференція, яку П. Тімачев розглядає у межах лінгвокультурологічного підходу, що полягає у вивченні комунікативних невдач унаслідок накладання культурних кодів [10], потребує глибшого вивчення. Н. Федорова пропонує розглядати інтерференцію як конфліктну взаємодію когнітивно-мовних механізмів, що у вторинній мовній особистості виявляється у відхиленнях від мовних, дискурсивних, соціокультурних норм однієї лінгвокультури під впливом іншої [11, с. 3]. Теоретичному обґрунтуванню лінгвокультурної інтерференції присвячені наукові дослідження Т. Ларіної [7], де дослідниця наголошує, що це поняття зазвичай супроводжує процес міжкультурної комунікації. Оскільки передача мови є результатом взаємодії різних мовних систем, то лінгвокультурне походження інтерференції полягає у взаємодії мов, культур, світоглядів і комунікативних стратегій. Це впливає на рівень прагматики й ускладнює розуміння.

Систематичні помилки у стратегіях комунікації звертають нас до поняття лінгвокультурної інтерференції. Тому **метою статті** є висвітлення результатів дослідження, завданням якого було вивчити та проаналізувати системний характер такого роду комунікативних невдач, як вони пов'язані із лінгвокультурним середовищем в Україні.

**Виклад основного матеріалу.** Якось попросили проконсультувати співробітника міжнародної компанії із Києва щодо кваліфікованого ведення ділових телефонних розмов англійською мовою. Адже усна та письмова комунікація у компанії, що підтримує зв'язки з торговими партнерами з Європи, Туреччини, здійснюється саме англійською мовою. Після вивчення автентичних матеріалів та коментарів спеціаліста з міжкультурної комунікації співробітник був дуже збентежений. Він заявив, що в його компанії у таких стратегіях ніхто розмови англійською не веде, тому він не впевнений, що консультація буде йому у нагоді. З погляду дослідження явища лінгвокультурної інтерференції комунікативні помилки стали нормою, оскільки їх поділяв майже весь колектив компанії. Керівництво компанії дозволило провести вибіркове опитування у кількох відділах, яке виявило, що під час вивчення англійської мови для спеціальних цілей ще у вищих основний акцент був зроблений на опанування лексики, граматики, розвиток навичок, письма, говоріння на професійні теми. Але в курсі вивчення іноземної мови не було передбачено формування міжкультурної компетенції, тому розділи, які містили зразки типової комунікативної поведінки у ситуаціях (привітання, прощання, запрошення, прохання тощо), залишалися без зіставного аналізу з типовою поведінкою в українській лінгвокультурі. Внаслідок цього співробітники компанії переносили стратегії спілкування рідною мовою (українською, російською) на комунікацію англійською мовою з діловими партнерами, розуміючи, що «у них», як «у нас». За свідченням Г. Андреасової [1, с. 128], «стереотипи у спілкуванні виникають на основі обмеженого досвіду в результаті прагнення робити висновки на базі обмеженої інформації».

Нами було проведено дослідження серед студентів немовних спеціальностей ВНЗ IV рівня акредитації, які вивчають англійську мову і мають різний рівень володіння мовою від А2 до С1. Це дослідження триває більше 10 років – із 2005-го до 2016 року. Метою дослідження було виявити зони лінгвокультурної інтерференції у таких експресивних мовленнєвих актах, як запрошення, а також виявити, як студентська аудиторія інтерпретує проксемну поведінку як одну з характеристик національного стилю невербальної комунікації. Вслід за Т. Ларіною [6, с. 34] ми визначаємо національний стиль комунікації як сукупність історично складених та закріплених традицією особливостей використання мови, характерної для носіїв певної лінгвокультури.

У ситуації «Запрошення» студентам було запропоновано запросити друга на день народження рідною мовою, щоб друг відчув важливість події та що його справді хочуть побачити. Із року в рік студенти пропонували такі варіанти:

*У мене у неділю буде день народження. Будь ласка, приходь.  
Обов'язково приходь до мене у неділю на день народження –  
будуть усі наші.*

*Ти маєш прийти до мене на день народження.*

*Чекаю тебе на день народження у неділю.*

Також до традиційного запрошення деякі респонденти пропонували додати:

*Будь другом – приходь.*

*Не прийдеш – ображусь.*

*Відмовлятися не можна.*

Коли студентам було запропоновано зробити те саме англійською мовою, то студенти групи рівня A2 – B1 одностайно запропонували форму спонування (опитування 2005 – 2008 рр.).

*Come to my birthday party, please.*

*I have a birthday party on Sunday and would be happy to see you.*

Проте на цьому варіанти студентів вичерпувались. Це відбувалось, можливо, через недостатній рівень володіння англійською мовою.

Аналізуючи акт мовлення українською мовою, можна побачити, що україномовним комунікантам властиві прямолінійні висловлювання, використання імперативу. Проте в англійській комунікативній поведінці запрошення найчастіше висловлюється непрямо за допомогою питальних речень (82%) [6, с. 245] або розгалужених висловлювань:

1) *Would you like to come over?* (Ти хотів би зайти до мене?)

2) *I am just wondering if you'd like to come to my birthday party.* (Мені цікаво, чи хотів би ти прийти до мене на день народження.) [6, с. 337–338]

За свідченням 92% студентів такі формули запрошення, почуті від носіїв англійської мови, вони б сприймали як нещирі, 95% респондентів висловили думку, що у випадку (2) вони б узагалі не змогли б розтлумачити, що це така форма запрошення. І навіть якщо з контексту сприйняли б це як запрошення, не виявили б бажання прийти, оскільки відчули б за формою, що їх не хочуть бачити. Інші студенти утрималися від відповіді.

Така лінгвокультурна інтерференція, без сумніву, може викликати непорозуміння, комунікативні невдачі. Причина полягає у тому, що основна стратегія англійських комунікантів – висловити запрошення у максимально непрямій формі, щоб мінімізувати імпозицію на співрозмовника, надати йому можливість його не приймати.

Українські комуніканти, навпаки, будуть наполегливо запрошувати друга на день народження, використовуючи імперативні висловлювання, погрози, що є проявом щирості, привітності, доброзичливості у комунікативній поведінці українців [4, с. 143]. В англійській мові спонукальні речення цілком можливі у неформальній комунікації, вони також пом'якшуються модифікатором *please*, але спостерігалися лише у 5,5% респондентів. [6, с. 245]. В українській комунікативній культурі перевага надається прямим запрошенням, що передбачає здійснення та підсилення тиску на адресата. Українці намагаються показати своє бажання бачити співрозмовника. І лише з огляду на певну соціальну дистанцію можливо надати співрозмовнику вибір не виконувати запропоновану дію: *Є у вас можливість прийти до мене на день народження у неділю?*

Хоча за роки проведення дослідження ситуація потроху змінюється (починаючи з 2009 року), і станом на 2016 рік уже 35% опитуваних студентів рівня A2, 52% – рівня B1 та 85% –

рівня B2 пропонують запрошувати на день народження англійською мовою у вигляді питання. Проте коли йдеться про розгалужені конструкції, студенти або їх не знають (рівень A2), або уникають застосовувати (95% – рівень B1), що також свідчить про можливі непорозуміння у реальному спілкуванні з англійськими комунікантами.

Оскільки національний стиль комунікації характеризується ще й невербальною поведінкою, то результати дослідження лінгвокультурної інтерференції виявилися дуже цікавими. Воно проводилося серед студентів немовних спеціальностей із рівнем володіння англійською мовою B2 – C1 у 2007–2016 роках. В опитуванні взяли участь 238 студентів. Для визначення потенційних помилок, що можуть призвести до неправильного тлумачення невербальної поведінки у реальній комунікації, був використаний метод критичних інцидентів [3, с. 169]. На дієвість цього методу під час формування міжкультурної комунікативної компетенції вказують такі вчені, як М. Байрам [12], Р. Гібсон [13].

Студентам було запропоновано прокоментувати причину непорозуміння у такій ситуації:

*Critical incident 4*

*What do you think is happening here?*

*Julio, an Argentinian student who is keen to improve his English, is attending a course in Business English. He often stays behind after the class to ask the British lecturer, Jim Ford, some questions. When Julio approaches, Mr Ford looks uneasy and begins to move away. Julio wonders whether Mr Ford doesn't like him, if he is asking too many questions, or whether students are not supposed to ask questions after class.* [13, с. 30]

(Що відбувається у цій ситуації?)

Хуліо, студент з Аргентини, прагнучи вдосконалити свою англійську мову, відвідує курси ділової англійської. Після занять він залишається в аудиторії, щоб поставити британському викладачу Джиму Форду декілька питань. Коли Хуліо підходив до містера Форда, той відчував себе збентежено й починав відходити. Хуліо завдався питанням, чи це через те, що він не подобається викладачу з Британії, або він ставить занадто багато питань, або взаємодія із викладачем після занять не передбачена контактом навчання.)

Це завдання виявилось досить складним для студентів, які зазвичай починають міркувати над тими питаннями, що їх поставив собі аргентинський студент. Ці проблеми, мабуть, теж можуть мати місце за певних обставин. Але у цьому випадку йдеться про риси, властиві англійському та латиноамериканському стилю невербальної комунікації, зокрема його проксемній поведінці.

Насправді особливості невербальної поведінки британців можна узагальнити таким чином. Стосовно проксемної, кінетичної та тактильної поведінки вони суворо дотримуються дистанції, уникають тактильної комунікації, обмежено використовують жести [6, с. 436]. Латиноамериканці, навпаки, допускають вторгнення в особистий простір, відомі активною тактильною комунікацією, широким уживанням жестикуляції [14]. Відстань між комунікантами у них значно ближча, ніж це прийнято у британців і навіть у українців.

За всі роки дослідження лише 1% студентів із досить високим рівнем володіння англійською мовою впевнено вказали на те, що причина непорозуміння криється саме в тому, що аргентинський студент, спираючись на норми поведінки у своїй лінгвокультурі, грубо порушував зону особистої автономії бри-

танського викладача, яка є однією із найважливіших цінностей англійської лінгвокультури. Спілкуючись із представниками інших лінгвокультур, ми часто не усвідомлюємо, що «у них інше уявлення про доцільність, про ввічливу або неввічливу поведінку, несвідомо порушуємо норми і традиції іншої культури чи даємо їм неправильну інтерпретацію. В результаті виникають негативні оцінки, формуються етнічні стереотипи та упередження» [5, с. 14]. Щоб попереджувати комунікативні невдачі та знати, як діяти в іншомовному середовищі, треба навчитися пояснювати поведінку представників інших лінгвокультур.

**Висновки.** Експеримент, проведений серед студентської аудиторії респондентів, дозволяє зробити висновки, що в комунікативній поведінці англійців і українців у ситуаціях спілкування існують певні відмінності як у вербальній, так і у невербальній сферах. Запрошення англійською мовою треба оформлювати у вигляді питальних речень або розгалужених висловлювань, які надають співрозмовникам право вибору та запобігають тиску на комуніканта, що в англійській лінгвокультурі є певним табу. Це допомагає уникнути непорозуміння та подолати комунікативні невдачі. Навпаки, під час оформлення запрошення українською мовою треба показати, що людина бажана, виявити щирість і зробити це у прямолінійній формі. Тиск на комуніканта тільки вітається. Аналіз невербальної поведінки виявив лакунарність знань щодо проксеми поведінки, що характеризує прийняту у певній культурі соціальну відстань між комунікантами. Позитивна динаміка розуміння цієї проблеми за роки експерименту склала лише 1%.

Хотілося б відзначити той факт, що знання відмінностей між культурами, культурними цінностями мають стати орієнтиром у міжкультурному спілкуванні, у виборі комунікативних стратегій і тактик, вони допоможуть адекватно інтерпретувати поведінку співрозмовника, стануть запорукою підвищення міжкультурної комунікативної компетенції та зменшення лінгвокультурної комунікативної інтерференції. Ми зробили висновок, що під час вивчення іноземних мов важливо усвідомлювати особливості комунікативної поведінки та вміти застосовувати на практиці зазначені стратегії.

Подальші розвідки варто проводити у напрямі розробки методики викладання іноземних мов, яка б актуалізувала знання національних стилів комунікації, відповідних стратегій, мовних засобів їх реалізації, надавала б можливість ідентифікувати, а згодом і попереджувати лінгвокультурну інтерференцію.

#### Література:

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 375 с.
2. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх ; пер. с англ. – К. : Вища школа, 1979. – 263 с.
3. Зеліковська О.О. Формування міжкультурної компетенції студентів вищих економічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О.О. Зеліковська. – Хмельницький, 2010. – 245 с.
4. Зубець Н. Прагматика компліментного акту мовлення / Н. Зубець // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – 2015. – Вип. 22. – С. 142–147.
5. Ларина Т.В. Англичане и русские: Язык, культура, коммуникация / Т.В. Ларина. – М. : Языки славянских культур, 2013. – 360 с., ил.
6. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т.В. Ларина. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 512 с.
7. Ларина Т.В. Лингвокультурная коммуникативная интерференция / Т.В. Ларина // Humaniora: Lingua Russica. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика IX. Взаимодействие языков и языковых единиц. – Тарту, 2006. – С. 184–196.
8. Стернин И.А. Русское коммуникативное сознание / И.А. Стернин // Русское и финское коммуникативное поведение. – Воронеж : Истоки, 2002. – Вып. 3. – С. 5–15.
9. Стернин И.А. Очерк английского коммуникативного поведения / И.А. Стернин, Т.В. Ларина, М.А. Стернина. – Воронеж : Истоки, 2003. – 184 с.
10. Тимачев П.В. Лингвокультурная интерференция как коммуникативная помеха. На материале английского языка : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / П.В. Тимачев. – Волгоград, 2005. – 179 с.
11. Федорова Н.П. Преодоление лингвокультурной интерференции в процессе обучения иностранному языку студентов неязыковых вузов (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02. – Н. Новгород, 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lunn.ru>.
12. Byram M. Developing the intercultural dimension in language teaching. A practical introduction for teachers / M. Byram B. Gribkova, H. Starkey [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lrc.cornell.edu/director/intercultural.pdf>.
13. Gibson R. Intercultural Business Communication / Robert Gibson. – Oxford University Press, 2002. – 111 p.
14. Lewis Richard D. When cultures collide. Managing successfully across cultures / Richard Lewis. – London, Sonoma, Calif : N. Brealey Pub, 1996. – 331 p.

#### Зеліковська Е. А. Межкультурная интерференция и пути ее преодоления

**Аннотация.** В статье проанализирована лингвокультурная интерференция, возникающая в процессе межкультурной коммуникации. Результаты изучения этого явления автор подает на основании анализа опроса студентов разного уровня владения иностранным языком, а также представляет сопоставительный анализ особенностей вербального английского и украинского коммуникативного поведения и невербального поведения представителей других лингвокультур. В статье даны рекомендации по предупреждению типичных коммуникативных ошибок, возникающих при иноязычном общении.

**Ключевые слова:** лингвокультурная интерференция, национальные стили коммуникации, коммуникативное поведение, коммуникативные неудачи, проксемика, межкультурная коммуникация, межкультурная коммуникативная компетенция.

#### Zelikovska O. Linguocultural interference and the ways of its overcoming

**Summary.** The article considers linguocultural interference that occurs in the course of intercultural communication. The author presents the findings of this phenomenon received as a result of surveying the student audiences with different levels of language proficiency. It provides a comparative analysis of the characteristics of verbal English and Ukrainian communicative behavior and non-verbal behavior of other linguocultures. The author gives recommendations for the prevention of typical communication mistakes in foreign language communication.

**Key words:** linguocultural interference, national styles of communication, communicative behavior, communicative failures, proxemic behavior, intercultural communication, intercultural communicative competence.